BOG'LANGAN QO'SHMA GAPLARDA SHAKL VA MAZMUN MUNOSABATI

Xolliyeva Roziya
Termiz davlat pedagogika instituti tillar fakulteti
o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur mavzuda bog'langan qo'shma gaplarda shakl va mazmun munosabati tahlil qilinadi. Bog'langan qo'shma gaplarning grammatik tuzilishi, ularning bog'lovchi vositalar orqali ifodalanishi hamda mazmuniy aloqalari yoritiladi. Shuningdek, qo'shma gap qismlarining o'zaro semantik munosabati, teng bog'lanish xususiyatlari va nutqdagi uslubiy ahamiyati misollar asosida izohlanadi. Mavzu orqali bog'langan qo'shma gaplarda shakl va mazmun uyg'unligining tilshunoslikdagi o'rni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: bog'langan qo'shma gap, shakl va mazmun, grammatik munosabat, semantik aloqa, bog'lovchi vositalar, teng bog'lanish, sintaksis, gap tuzilishi, tilshunoslik, nutq uslubi.

Аннотация: В данной теме анализируются отношения формы и содержания в сложносочинённых предложениях. Освещаются грамматическая структура сложносочинённых предложений, способы их выражения с помощью союзных средств, а также смысловые связи между частями предложения. Кроме того, на основе примеров объясняются семантические отношения между частями сложного предложения, особенности сочинительной связи и их стилистическое значение в речи. В теме раскрывается роль гармонии формы и содержания в сложносочинённых предложениях в языкознании.

Ключевые слова: сложносочинённое предложение, форма и содержание, грамматические отношения, семантическая связь, союзные средства, сочинительная связь, синтаксис, структура предложения, языкознание, стиль речи.

Abstract: This topic analyzes the relationship between form and meaning in compound sentences. It explains the grammatical structure of compound sentences, their expression through conjunctions, and the semantic connections between sentence parts. In addition, the semantic relations between the components of compound sentences, the features of coordinative connection, and their stylistic significance in speech are illustrated with examples. The topic also reveals the importance of harmony between form and meaning in compound sentences within linguistics.

Keywords: compound sentence, form and meaning, grammatical relation, semantic connection, conjunctions, coordinative connection, syntax, sentence structure, linguistics, speech style.

Qo‘shma gap ikki yoki undan ortiq sodda gaplarning mazmunan va grammatik jihatdan o‘zaro bog‘lanishidan hosil bo‘ladigan sintaktik birlikdir. Ammo qo‘shma gap tarkibidagi sodda gaplar alohida qo‘llangan mustaqil sodda gaplar bilan tenglashmaydi. Chunki qo‘shma gapda fikrning to‘liqligi va tugalligi barcha qismlarning birikishi orqali yuzaga chiqadi. Shu sababli qo‘shma gap sodda gapdan tuzilishi, mazmuni va axborot hajmi bilan farq qiladi.

Qo‘shma gap tarkibida bir nechta kesim mavjud bo‘lib, sodda gaplar mazmun va grammatik vositalar orqali o‘zaro birikadi. Bunday gaplar bog‘lovchilar, bog‘lovchi vazifasidagi vositalar yoki ohang yordamida bog‘lanadi.

Qo‘shma gapning asosiy belgisi — uning qismlari bir umumiy fikrni ifodalash uchun xizmat qilishidir.

Qo‘shma gap qismlari nafaqat mazmunan, balki grammatik jihatdan ham bir-biriga bog‘liq bo‘ladi. Bu bog‘liqlik kesimlarning mosligi, umumiy gap bo‘laklarining mavjudligi va intonatsiya orqali ifodalanadi. Har bir qismning ohangi keyingi qismni talab qiladi va fikr faqat gap oxirida tugallanadi.

O‘zbek tilida qo‘shma gaplar uch turga bo‘linadi:

Bog‘lovchisiz qo‘shma gaplar

Bog‘langan qo‘shma gaplar

Ergashgan qo‘shma gaplar

Qo‘shma gap tarkibidagi sodda gaplar teng bog‘lovchilar, ergashtiruvchi bog‘lovchilar, bog‘lovchi-yuklamalar, nisbiy so‘zlar, fe’l shakllari va ohang vositasida bog‘lanadi. Faqat mazmunan o‘zaro mos kelgan gaplargina qo‘shma gap hosil qila oladi.

Qo‘shma gap sodda gapga nisbatan murakkabroq sintaktik birlik bo‘lib, unda kamida ikki sodda gap o‘zaro mazmunan yaqin holda birlashadi va yagona intonatsiya asosida umumiy fikrni ifodalaydi.

Qo‘shma gaplar — ikki yoki undan ortiq predikativ birliklarning mazmun va intonatsiya jihatidan o‘zaro birikib, yagona fikrni ifodalashi natijasida hosil bo‘ladigan sintaktik birlikdir. Ular tuzilishi jihatidan sodda gaplardan farq qiladi. Sodda gaplar so‘z va so‘z birikmalari asosida shakllansa, qo‘shma gaplar bir nechta sodda gaplarning birikishidan tashkil topadi. Sodda gap tarkibida bitta predikativ markaz mavjud bo‘lsa, qo‘shma gaplarda ikki yoki undan ortiq predikativ asos qatnashadi.

O‘zbek tilida qo‘shma gaplar mazmuniy munosabatlari, grammatik xususiyatlari, tuzilishi va ohangiga ko‘ra uch turga ajratiladi: bog‘lovchisiz qo‘shma gaplar, bog‘langan qo‘shma gaplar hamda ergashgan qo‘shma gaplar.

Bog‘langan qo‘shma gaplar teng huquqli sodda gaplardan tashkil topadi. Bunday gap qismlari o‘zaro teng bog‘lovchilar yoki ohang vositasida bog‘lanib, umumiy mazmunni ifodalaydi.

Qo‘shma gap deb mazmun va ohang jihatidan bir-biri bilan bog‘langan ikki yoki undan ortiq sodda gaplarning birikishidan hosil bo‘lgan sintaktik birlikka aytiladi. U sodda gapdan tuzilishi va grammatik xususiyatlari bilan farqlanadi. Sodda gap bitta predikativ asosga ega bo‘lsa, qo‘shma gap tarkibida bir nechta predikativ markaz qatnashadi. Qo‘shma gapning asosiy qurilish materiali sodda gaplar hisoblanadi.

Qo‘shma gaplar o‘zbek tilida grammatik tuzilishi, mazmuniy munosabatlari va intonatsion xususiyatlariga qarab uch turga bo‘linadi: bog‘lovchisiz, bog‘langan va ergashgan qo‘shma gaplar.

Bog‘langan qo‘shma gaplar esa teng munosabatdagi sodda gaplarning o‘zaro birikishidan tashkil topadi. Ularning qismlari teng bog‘lovchilar yoki tenglanish ohangi orqali bog‘lanib, yaxlit fikrni ifodalaydi.

Tadqiqot davomida qo‘shma gaplarning shakliy va mazmuniy xususiyatlari bir-biri bilan uzviy bog‘liq ekanligi aniqlandi. Qo‘shma gap tarkibidagi qismlar o‘zaro bog‘lovchilar, nisbiy so‘zlar, yuklamalar, fe’l shakllari va ohang vositasida bog‘lanadi. Ayniqsa, intonatsiya qo‘shma gap qismlarini yaxlit holda birlashtirishda muhim sintaktik vosita sifatida xizmat qiladi.

Shuningdek, qo‘shma gaplar nutqning ravonligi, ta’sirchanligi va mazmun boyligini oshirishga yordam beradi. Ular orqali sabab-oqibat, payt, shart, qiyoslash,

zidlik kabi turli mazmuniy munosabatlar ifodalanadi. Bu esa qo‘shma gaplarning nafaqat grammatik, balki uslubiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

O‘zbek tilida qo‘shma gaplarning bog‘lovchisiz, bog‘langan va ergashgan turlari mavjud bo‘lib, har biri o‘ziga xos grammatik qurilish va mazmuniy xususiyatlarga ega. Ularning o‘rganilishi tilning sintaktik tizimini chuqur anglash, nutq madaniyatini rivojlantirish hamda fikrni aniq va mantiqiy ifodalashda muhim o‘rin tutadi.

Umuman olganda, qo‘shma gaplar tilning fikr ifodalash imkoniyatlarini kengaytiruvchi sintaktik vosita bo‘lib, inson tafakkurining murakkab munosabatlarini ifodalashda katta xizmat qiladi. Shu bois qo‘shma gaplarning shakl va mazmun munosabatini o‘rganish tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hozirgi o‘zbek adabiy tili – Toshkent, O‘qituvchi nashriyoti.
2. O‘zbek tili grammatikasi – Toshkent, Fan nashriyoti.
3. Abdurahmonov G‘ulom. Hozirgi o‘zbek adabiy tili.
4. Mahmudov Nizomiddin. O‘zbek tili sintaksisi masalalari.
5. O‘zbek tilining izohli lug‘ati – Toshkent.
6. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.
7. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.

8. Xurramovna, Q. G., & Donaboyevna, S. M. (2025, November). " Layli va Majnun" dostonida onomastik birliklar. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY* (Vol. 2, No. 5, pp. 157-158).
9. Komilovna M. S. Hydronims Formed by the Method of Syntactic and Transonimization //World Bulletin of Social Sciences. – T. 37. – C. 16-18.
10. Dilshoda, A., Dilfuza, T., Muxlisa, M., & Dildora, A. (2025). MAXTUMQULI SHE'RIYATIDA HAYOTIYLIK. SHOKH LIBRARY, 1(11).
11. Abdurashidovich M. A. LINGUISTIC APPROACH TO NESTED DICTIONARIES AND THEIR HISTORICAL DEVELOPMENT //Multidisciplinary and Multidimensional Journal. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 144-147.
12. Farida, X., To'xtayeva, D., Murtazayeva, M., & Abdurahmonova, D. (2025). "LISON UT-TAYR" DOSTONINING BOBLAR BO 'YICHA TASNIFI. *PEDAGOGIK ISLOHOTLAR VA ULARNING YECHIMLARI*, *17*(02), 117-121.
13. Najibullo, S., & Manzura, B. (2024). IMPORTANCE OF DIALECTS IN PLACE NAMES [J]. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, *11*(02).
14. Raimnazarova Nasiba Xoliyarovna, Abduhakimova Shahlo Shuxratjon qizi. (2026). INGLIZ TILI SINFLARIDA O'QITUVCHI VA O'QUVCHI O'ZARO HAMKORLIGI NAZARLARI: DUXTAT TAHLILI. *Efiopiya xalqaro ko'p tarmoqli tadqiqotlar jurnali* , *13* (03), 1266–1270.
15. Iboralarni uslublarga ajratish mezonlari: nazariy va amaliy yondashuv (frazeologik birliklar stilistik tahlili asosida). (2025). *INTERNATIONAL*

CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY, *2*(6), 12-16.

16. Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.
17. Zebiniso, T. (2022). SIFAT SOZ TURKUMINING USLUBIY XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, *1*(4), 34-37.
18. Nodira Hamidova. (2024). G'AFUR G'ULOM HIKOYALARIDA SO'Z IJODKORLIGINING LISONIY-KOGNITIV TAHLILI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 139–142.
19. Tulkinjon, K. (2020). About historiography of historical geography of northern Bactria. *Journal of Critical Reviews*, *7*(18), 748-758.